

# Jiří Třanovský

## Nejvýznamnější středoevropský hymnograf mezi renesancí a barokem

Jiří Třanovský (1592–1637) bol autorom približne 180 duchovných piesní, čo z neho robí azda najvýznamnejšieho stredoeurópskeho hymnografa.

TEXT — ADRIANA GREŠOVÁ-SEKELSKÁ

Hlásia sa k nemu v Čechách, na Morave, v Sliezske, Poľsku a najmä na Slovensku, kde sa jeho dielo používalo až do konca 20. storočia. Bol typický humanistický vzdelanec svojej doby. Dlhotrvajúca využiteľnosť a nadčasovosť jeho diela však ukazuje, že nebol len všedným dobovým humanistom, ale ide o výnimočného autora. Bližší pohľad na jeho dielo predpokladá mimoriadne rozhladeného a vnímavého hymnografa, ktorý vedel výstižne zachytiť myšlienku na malom priestore.

V priebehu náboženských búrok 17. storočia sa nenávratne zničili mnohé archívne záznamy spájajúce sa s Třanovského pôsobením na území Čiech, Moravy i Slovenska. Aj napriek mnohým nejasnostiam dnes vieme vykresliť kontúry jeho pohnutého života. Narodil sa 9. apríla 1592 v mestečku Těšín. Pochádzal z rodiny zámožných mešťanov, kde sa mu dostalo výchovy v luteránskej viere. Prvé vzdelanie získal na miestnej latinskej škole. V mladom veku odchádza za štúdiom do lužického mestečka Guben a neskôr až k Baltskému moru do mesta Kolberg (dnes Kołobrzeg, PL). Tam sa nachádzala významná

latinská škola, kde sa kládol dôraz na antickú poéziu. Prvý presný dátum o Třanovského pôsobení nachádzame vo Wittenbergu.

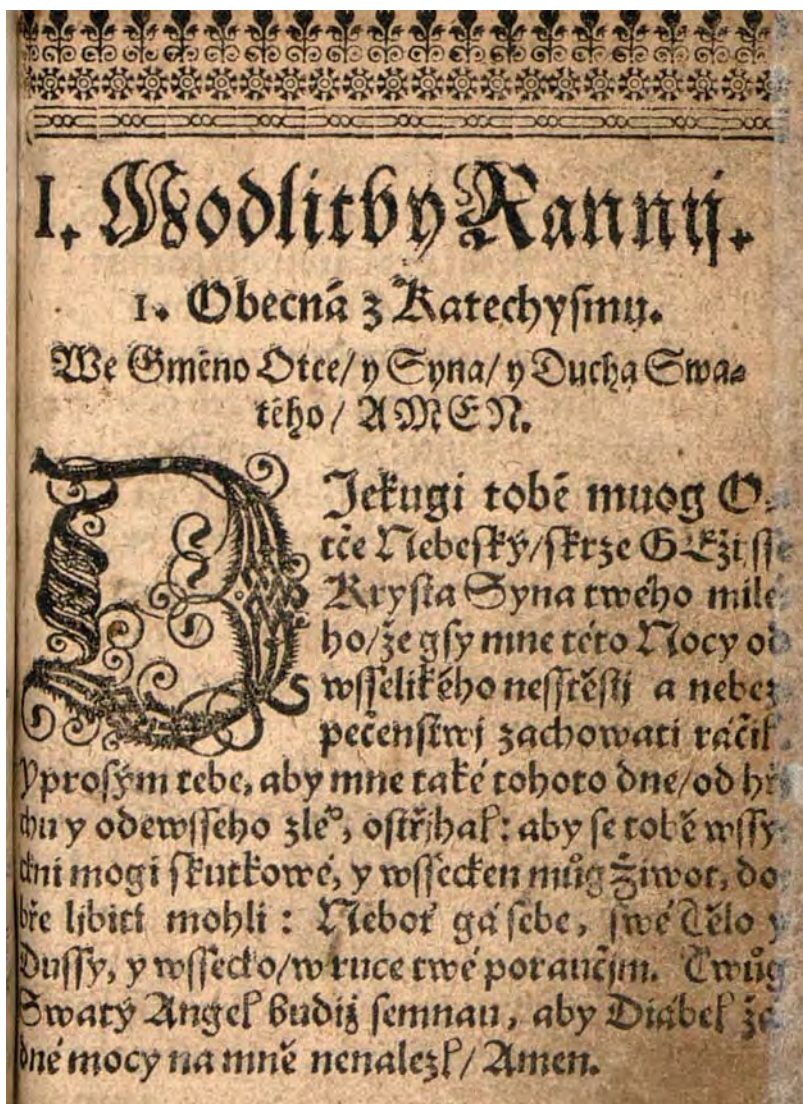
13. apríla 1607 bol imatrikulovaný

na univerzite, ktorá bola baštou prísnej luteránskej ortodoxie. Univerzitné štúdium ukončil v roku 1611 ako 19-ročný. Vek na kňazskú vysviacku bol stanovený na 24 rokov. Preto mladý Třanovský pôsobí spočiatku ako učiteľ na gymnáziu sv. Mikuláša na Malej Strane v Prahe. Z tohto obdobia pochádza jeho najstaršia známa pieseň. Vyšla v dnes stratenej zbierke *Applausus cunarum desideratissimi sanctissime puelluli* (1611). Pieseň mala byť v latinskom jazyku s tematikou narodenia Krista a určená bola školskému speváckemu zboru. V roku 1612 pôsobil v Třeboni ako osobný vychovávateľ Adama zo Švarcembergu (†1664) a po roku sa vrátil opäť na malostranskú školu. Prvý dodnes zachovaný doklad o jeho básnickej činnosti nachádzame v zbierke oslavných básní *Nuptiis Reverendi Viri* (1613). Tá je venovaná Třanovského priateľovi pri príležitosti svadby. Po krátkej zastávke na mieste učiteľa v Holešove prichádza Třanovský v roku 1615 do Valašského Meziříčí, ktoré sa na niekoľko rokov stane jeho pôsobiskom. Najprv zastáva miesto rektora miestnej latinskej školy a pravdepodobne aj kantora.

V ďalšom roku bol vysvätený a pôsobí v meste ako farár. Na začiatku ho tu čaká niekoľko pokojných a plodných rokov. Oženil sa a založil rodinu. Bol aktívny jednak ako farár a tiež tajomník evanjelického konzistória v Olomouci. Bol aj literárne



Študentská konverzácia *Formulae Puerilium Colloquiorum Latina, Bohemica et Germanica lingua* (Levoča, Vavřinec Brewer, 1635).



Modlitebná kniha *Phiala Odoramentorum* (Levoča, Vavřinec Brewer, 1635).

činný. Tu napísal viaceré modlitby a liturgické texty, ktoré publikoval o desaťročia neskôr. Toto Třanovského krátke bezstarostné obdobie uzatvára významná teologická práca. Do tlače pripravil český preklad Augsburského vyznania aj s pozoruhodnou úvodnou štúdiou. V nej sa ukázal ako zanietený obranca luteránskej viery. Vyniká tu jeho teologická zdatnosť, rutinná znalosť Biblie i jazyková obratnosť. Sprievodná štúdia anticipuje Třanovského schopnosť vystihnúť jadro problému. Schopnosť, ktorú využil neskôr najmä ako hymnograf, keď musel podať zhutnenú teológiu zrozumiteľným spôsobom, navyše zviazanú vo veršoch. Jeho *Konfessý Augsspurská* vyšla v roku 1620 v Olomouci. Rok 1620 však priniesol do regiónu vojnu a v Třanovského živote odštartoval sled katastrofálnych udalostí. Výsledok bitky na Bielej hore znamenal nástup tvrdej rekatolizácie. Třanovský pred cisárskym katolíckym vojskom utiekol aj s rodinou do Těšína. Neskôr sa vrátil do vyplieneného mesta. V priebehu roka 1621 Valašské Meziříčí aj s príslušnou obcou Krasno vyhorelo. Do mesta opätovne vpadlo cisárske vojsko a Jiří Třanovský ako evanjelický farár skončil vo väzení. V roku 1624 v oblasti vypukol mor, ktorý priniesol cez 2000 obetí. Medzi obeť morovej epidémie sa rátajú aj Třanovského deti. Aby toho nebolo málo, Třanovského postihli problémy so zrakom, s ktorými sa boril až do konca života. V roku 1625 poloslepy uteká opätovne do Tešína a už sa do Valašského Meziříčí nevráti.

### V exile

Na jar v roku 1626 ho nájdeme v mestečku Bielsko (dnes PL). Pôsobil tu ako dvorný kazateľ, i ako farár v kostole sv. Mikuláša. Jeho zemepánom a neskôr aj priateľom a mecénom bol Johannes Sunech z Jesenice. Počas pobytu v Bielsku vydáva jednu zo svojich najzávažnejších prác, a to zbierku štvorhlasných ód s názvom *Odorum Sacrarum Sive Hymnorum*. Dielo bolo publikované v troch zväzkoch v roku 1629. Obsahovalo 150 latinských ód. Jednotlivé zväzky ód sú venované trom mestám a ich vedeniu: Brzeg (PL), Olešnica (PL), Levoča (SK). Ódy boli určené na bohoslužobné účely a mali ich spievať žiaci latinských škôl. Třanovského priamou inšpiráciou však bola najmä zbierka latinských žalmov z roku 1611 *Odae Sacrae*, ktorých autorom bol Jan Campanus

Vodňanský. Ten vo svojej zbierke mieša rytmickú, čiže rýmovanú poéziu stredovekého typu s antickou metrickou poéziou. Takým štýlom pristupoval k ódam i Třanovský. Ako predlohy mu slúžili Horatiove antické ódy. Nápevy sa nachádzajú v samotnom závere zbierky. Ide o vokálny štvorhlas zachytený dobovou bielou menzurálnou notáciou. Ódy sú zhudobnené akordicko-homofónne. Cantus firmus sa vyskytuje jednak v tenore, čo je starší typ práce s viachlasom, prípadne v diskante, čo možno pokladať za modernejší štýl zhudobnenia. Rytmus je stanovený básnickým metrom. Išlo o čo najpresnejšiu a najdôraznejšiu deklamáciu textu. Z hudobného hľadiska bol Třanovský pri tvorbe ód zrejme ovplyvnený nemeckým kantorom Statiom Olthoffom (1555–1629), ktorý zhudobnil žalmy Georgea Buchanana (1506–1582). Súčasťou Odarum Sacrarum bol i rozsiahlejší text s názvom *Dissertatio brevis et perspicua de Christiano-gentilismo in carminibus...* Třanovský v ňom kritizuje prax dobových kresťanských autorov, ktorí vo svojej poézii využívajú antické mytologické metafory. Zúriaca Tridsaťročná vojna sa však presúva i do Sliezska a Třanovského dostihla i v Bielsku. S rodinou je donútený opäť raz utiecť, tentokrát na územie Uhorska. V roku 1629 odchádza na Oravský zámok, kde bol dočasne pod ochranou grófa Gašpara Ilésházyho. Na krátky čas sa stáva zámockým kazateľom a je v živom kontakte s miestnymi

evanjelickými cirkevnými štruktúrami. To zrejme zohralo rolu, keď bol v roku 1631 povolaný za farára na Liptov. Na starosti tu mal cirkev vo Svätom Mikuláši (dnes Liptovský Mikuláš) a príslahlú obec Okoličné. Svätý Mikuláš i okolité dediny boli väčšinovo evanjelické. Po vypätej situácii v rodnom kraji, ktorý musel núteno opustiť, našiel Třanovský v Uhorsku klud. Hrôzy tridsaťročnej vojny, pred ktorými musel viackrát utekať, mu však podlomili zdravie. Počas pobytu na Liptove ho opäť trápili problémy so zrakom, ktoré mu značne komplikovali prácu. Počas pôsobenia vo Svätom Mikuláši Třanovskému vychádzajú najvýznamnejšie diela. V roku 1635 vyšla zbierka modlitieb *Phiala Odoramentorum*. Modlitby sú zostavené so zretelom na potreby farárov v cirkevnej službe. Sú pomerne obsiahle. Třanovský ich odporúča čítať aj na pokračovanie. Viaceré modlitby sú koncipované ako maličké kázne, kde možno nájsť poučenie, napomenutie aj potešenie. Třanovský takýto typ nazýva modlitebným premýšľaním a ako vzor spomína cirkevného otca Augustína (354–430), či neskôr Johanna Gerharda (1582–1637). Pre Třanovského modlitby je charakteristický veľký dôraz na celú cirkev – na jednotlivca, ale i celé zhromaždenie. Kniha obsahuje modlitby, ktoré sa možno modliť v súkromí i verejne, pre farárov, rovnako ako aj pre laikov. Je zrejme, že zbierka modlitieb nevznikla nárazovo, ale Třanovský modlitby písal i prekladal v priebehu



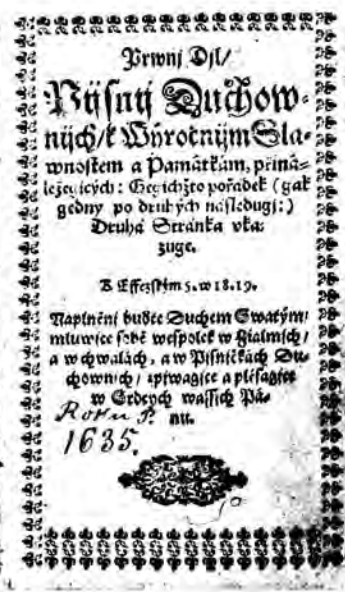
Titulní strana *Odarum Sacrarum Sive Hymnorum* (Brzeg, 1629).

svojej farárskej kariéry a nakoniec ich publikoval. Jediná datovaná je označená rokom 1624. Je to modlitba za odvrátenie morovej rany, ktorú napísal vo Valašskom Meziříčí. Počas morovej epidémie Třanovský prišiel o dve deti. Jeho modlitby sú mimoriadne osobné. Premietajú Třanovského ťažké životné skúsenosti, ktorých riešenie hľadal najmä v modlitbe.

Popri rozsiahlejších dielach Třanovský pripravil počas pôsobenia vo Svätom Mikuláši do tlače i drobnú knižku s názvom *Formulae Puerilium Colloquiorum Latina, Bohemica et Germanica lingua*. Bola to trojjazyčná latinsko-česko-nemecká konverzácia. Je dôkazom, že popri povinnostiach farára bol Třanovský aktívny i pedagogicky. Knižku pôvodne zostavil ešte v 16. storočí hudobný teoretik a skladateľ Sebald Heyden (1499–1561) ako latinsko-nemeckú konverzáciu určenú pre študentov norimberskej latinskej školy. Objavovala sa vo viacerých jazykových rozšíreniach. Český preklad pochádza z konca 16. storočia a jeho autorom bol Jan Vopatovský. Třanovský ho aktualizoval a prispôbil dobe. Znalosť latinčiny Třanovský



Ukážka notácie *Genus I*. Třanovského štvorhlasnej ódy (*Odarum Sacrarum Sive Hymnorum*, Brzeg, 1629).



Cithara Sanctorum (Levoča, Vavřinec Brewer, 1636).

videl ako nepostrádateľnú. Avšak latinčina nie je jediným jazykom, ktorého znalosť je dôležitá. Podstatná je podľa neho tiež nemčina, ale i čeština, „čiže slovenčina“ („*seu Slavonicum*“), ktorá taktiež preniká do celej Európy. Zaujímavosťou je, že Třanovský stotožňuje slovenčinu s češtinou. Dialógy sú stavané tak, aby sa študentom páčili, aby boli krátke a popri tom užitočné. Možno usúdiť, že Třanovský mal veľmi silný zmysel pre didaktiku. Viackrát naráža na to, že jeho diela majú slúžiť ľuďom na vzdelanie. Jeho texty sú zvyčajne členené na menšie číslované úseky, aby sa ľahšie čitateľovi zapamätali. To je podstatou jeho didaktického systému písania. *Formulae Puerilium* vyšla v roku 1635 a bola primárne určená pre potreby mikulášskej školy.

### Editor a hymnograf

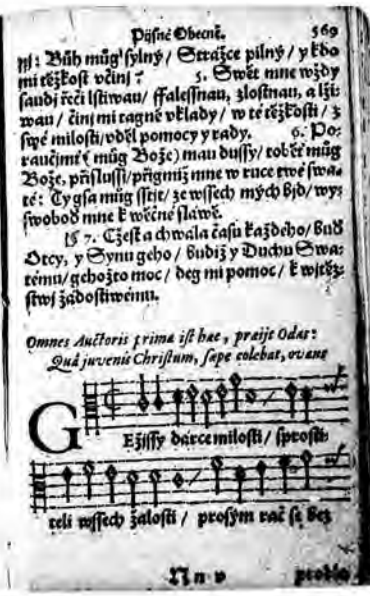
Koncom roka 1635 Třanovský dokončil a odovzdal do tlače svoje najvýznamnejšie dielo, ktorým je spevník *Cithara Sanctorum*. Vtedy nemohol tušiť, že jeho kancionál ovládne luteránske domácnosti v regióne na takmer štyri storočia. Spevník bol vytlačený v priebehu roka 1636. Piesne aj iné texty v ňom sú v CS nečíslované. Určit presný počet piesní prvého vydania je pre členitosť niektorých textov pomerne zložitá. Súhrnne sa v spevníkovej časti nachádza 470 textových jednotiek vrátane antifón a biblických textov, najmä žalmov. Samotných piesní je 403. Piesne sú anonymné. Třanovský neuvádza autora ani zdroj, z ktorého pieseň preberá. Nepodpisuje sa pod vlastné piesne. Výnimku tvoria dvaja autori, ktorých

## Vzdelaním i formovo bol Třanovský typický humanitný vzdelanec so záľubou v latinčine, či preberaním foriem antickej poézie. Obsahovo však je v baroku.

meno starostlivo vždy uvádza, a to sú Martin Luther a Philipp Nicolai. Zriedkavosťou je latinská poznámka nad piesňou *GEŽISSY dárce milosti* v znení: „*Omnes Auctoris prima ist haec, praerijt Odas: Qua juvenis Christum, saepe colebat, ovans.*“ Naznačuje, že ide o Třanovského najstaršiu pieseň.

Z literárneho hľadiska sa zostavovateľ opieral o staršie české preklady Biblie (Biblia Melantrichova a Kralická), jenské vydanie Luthеровých spisov a dobové spevníky prevažne českého a moravského pôvodu. Výraznejšiu jazykovú skupinu tvoria piesne latinského pôvodu. Ide najmä o všeobecne rozšírené piesne naprieč celou Európou. Třanovský do spevníka pojal aj viaceré piesne, s ktorými sa zoznámil na území Uhorska. Spojenie všetkých týchto vplyvov (nemeckých, českých, latinských, uhorských) do jedného celku robia spevník jedinečným. Približne štvrtinu repertoáru tvoria piesne, ktoré doposiaľ neboli zaznamenané v skorších prameňoch. Ich autorstvo pripisujeme Třanovskému. Ide o úctyhodných 180 piesní, a to ako originálnych, tak aj preložených z nemčiny i latinčiny.

Po melodickej stránke v spevníku dominuje repertoár českého a moravského pôvodu. Pri identifikácii najstaršieho výskytu melodií evidujeme takmer 30 rôznych bohemikálnych hymnologických prameňov. Z nemeckého prostredia v spevníku nájdeme mená známych skladateľských osobností 16. a prvej polovice 17. storočia, ako Johann Walter (*Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort*), Melchior Vulpius (*Christus der ist mein Leben*), Nicolaus



Prvé vydanie Cithary Sanctorum z roku 1636 bolo notované.

Hermann (*Wenn mein Stündlein verhanden ist*), Bartolomäus Gesius (*Du Friedenfürst, Herr Jesu Christ*), Nicolaus Decius (*O Lamm Gottes, unschuldig; Allein Gott in der höh sey Ehr*), Hans Leo Haßler (*Herzlich thut mich verlangen*) a i. Väčšina nemeckého repertoáru pochádza z prvej polovice 16. storočia. Výrazným spôsobom dominujú piesne z najstarších luteránskych prameňov: *Eyn Enchiridion* (Erfurt, 1524) a *Eyn geystlich Gesangk Buchleyen* (Erfurt, 1524).

Tranovský po melodickej stránke rád využíval kalvínske metrické melódie. Práve svoje nové texty zvykol podkladať melódiami francúzskych žalmov. Tieto melódie sú v spevníku frekventovanejšie ako Tránovského vlastné nové melódie. Tránovského melódií je podľa súčasného stavu bádania 12. Svoju staršiu hudobnú tvorbu ako podklad pre spevník vo všeobecnosti nepoužíval. Zo zbierky *Odorum Sacrarum Sive Hymnorum* prebral len jediná melódiu.

Všetky tri jeho neskoré diela vyšli v Levoči v oficíne u jeho priateľa Vavrince Brewera. V priebehu roku 1636 Tránovský vážne ochorel. O chorobe nie je nič známe, len to, že bol na lôžku osem mesiacov. Zomrel 29. mája 1637. Nedožil sa ani druhého vydania spevníka.

Dielo Jiřího Tránovského stojí na pomedzí renesancie a baroka. Vzdelaním i formovo bol Tránovský typický humanitný vzdelanec so záľubou v latinčine, či preberaním



Konfessy Augspurská (Olomouc, Kryštof Kutč, 1620).

foriem antickej poézie. Obsahovo však je už v baroku. Nepripúšťa, aby do jeho diela prešlo nič, mimo kresťanského obsahu, čo nemá oporu v písme, prípadne nie je teologicky obhájiteľné. Ako zostavovateľ spevníka vkusne vybral prienik piesní rôzneho pôvodu, ktoré vsadil do kontextu luteránskej ortodoxie. Vybral a zostavil ich

tak, že jeho dielo bolo trváce a aktuálne dlhé ešte storočia po vydaní spevníka. ✕

(Adriana Grešová-Sekelská – Univerzita Komenského v Bratislave, Evangelická bohoslovecká fakulta. Pripraveno ve spolupráci s výzkumným centrom Musica Rudolphina.)



Konfessy Augspurská – titulná strana (Olomouc, Kryštof Kutč, 1620).

